

Dr. Petru Cernat

**IDENTITATEA EMBRIONULUI UMAN
DIN PERSPECTIVĂ TEOLOGICĂ
ȘI BIOETICĂ**

Prefață de

PR. PROF. UNIV. DR. GHEORGHE POPA

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2022

CUPRINS

Listă de abrevieri	9
Cuvânt înainte	11
Introducere	17

PARTEA I

Embrionul uman din perspectivă teologică	39
---	----

Cap. I: Omul – ființă teologică	41
I.1. Coordonate biblice și hermeneutice	41
I.1.1. Adam, parte bărbătească și parte femeiască	42
I.1.2. <i>Adam, is</i> și <i>issa'h</i>	49
I.2. Embrionul uman în Sfânta Scriptură	66
I.3. Vocația morală a Omului	77
I.3.1. Vocația împărătească	80
I.3.2. Vocația sacerdotală	81
I.3.3. Vocația profetică	86
Cap. II: Problematika embrionului uman în zorii creștinismului	89
II.1. Embrionul în gândirea filosofilor	89
II.2. Avortul și abandonarea nou-născuților la Părinții Apostolici	96
II.2.1. Didahia	99
II.2.2. Epistola lui Barnaba	105
II.3. Concepția despre embrion a apologeților creștini	107
II.3.1. Sfântul Iustin Martirul și Filosoful	107
II.3.1.1. Misterul dezvoltării embrionare	108
II.3.1.2. Unicitatea zămislirii lui Hristos	112

II.3.2. Athenagora Atenianul	113
II.3.3. Clement Alexandrinul	116
II.3.4. Tertulian	129
II.3.4.1. Avortul și expunerea nou-născuților	130
II.3.4.2. Embrionul uman – trup și suflet de la început	132
II.3.4.3. Trupul embrionar al lui Hristos	137
Cap. III: Întemeierea unei reflecții creștine	
cu privire la embrionul uman	144
III.1. Trei provocări	145
III.1.1. Provocarea platoniciană	145
III.1.2. Provocarea stoică	156
III.1.3. Provocarea aristotelică	158
III.2. Abordarea în gândirea răsăriteană – unitatea compusului uman	160
III.2.1. Metodiul de Olimp	160
III.2.2. Aportul Capadocienilor	164
III.2.2.1. Sfântul Grigorie Teologul	164
III.2.2.2. Sfântul Vasile cel Mare	168
III.2.2.3. Sfântul Grigorie de Nyssa	173
III.2.3. Sfântul Maxim Mărturisitorul	181
III.2.3.1. <i>Ambigua 7</i> și unitatea indisolubilă a compusului uman ..	181
III.2.3.2. Argumentul teologic și embrionul uman	186
III.2.3.3. Argumentul hristologic și statutul embrionului uman ...	194
III.3. Abordarea în gândirea apuseană – originea sufletului	200
III.3.1. Lactanțiu	201
III.3.2. Fericitul Ieronim	204
III.3.3. Fericitul Augustin	207
III.3.3.1. Originea sufletului uman	208
III.3.3.2. Învierea embrionilor umani	214
III.3.4. Toma din Aquino	219
III.3.4.1. Embriogeneza și momentul însuflețirii	219
III.3.4.2. Însuflețirea lui Adam, a Evei și a lui Hristos	227
Cap. IV: Embrionul uman în conștiința canonică	
a Bisericii Ortodoxe	231

IV.1. Atitudinea față de avort	232
IV.2. Botezul și femeia însărcinată	241
Cap. V: Embrionul uman în tradiția liturgică a Bisericii Ortodoxe	244
V.1. Sărbătorile zămislirii	245
V.2. Rânduieli și slujbe legate de nașterea omului	250
Concluzia primei părți: cele cinci argumente ale Tradiției creștine	255

PARTEA a II-a

Embrionul uman din perspectivă bioetică	263
Cap. VI: Omul bioetic	265
Cap. VII: Embrionul uman – date embriologice	278
VII.1. Gametogeneza	279
VII.2. Prima săptămână de dezvoltare	282
VII.2.1. Fecundarea	282
VII.2.2. Procesul de clivare	285
VII.3. Săptămâna a doua de dezvoltare	287
VII.4. Săptămâna a treia de dezvoltare	288
VII.5. Perioada embrionară (săptămânile 3-8)	290
Cap. VIII: Identitatea embrionului uman	292
VIII.1. Identitatea biologică a embrionului uman	293
VIII.1.1. Organism uman și individualitate umană	293
VIII.1.2. Gemelaritate vs. Individualitate	304
VIII.1.3. Totipotență vs. individualitate	308
VIII.1.4. Absența cerebrală vs. individualitate	313
VIII.2. Identitatea personală a embrionului uman	319
VIII.2.1. Persoană și ontologie în teologia ortodoxă	320
VIII.2.2. Statutul moral este recunoscut social	327
VIII.2.3. Viziunea psihologică și statutul moral	330
VIII.2.4. Persoana înaintea personalității	333

Cap. IX: Spre o bioetică a Vieții: contribuția teologiei ortodoxe contemporane la creionarea identității embrionului uman ...	335
IX.1. Limbajul edificator al Teologiei ortodoxe	341
IX.2. Demnitatea embrionului uman	352
IX.3. Statutul spiritual al embrionului uman	356
Concluzii	363
Bibliografie	371

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față, teza de doctorat în Teologie a domnului Cernat Petru, evaluează și interpretează unele dintre conceptele fundamentale referitoare la statutul embrionului uman. Subiectul abordat este complex și presupune cercetarea unui material documentar amplu, putere de analiză și sinteză, precum și echilibru și discernământ în aspectele delicate ale problematicii. Structurată în două părți, inegale ca extensie, fiecare având mai multe capitole și subcapitole relevante pentru problematica abordată, lucrarea se încadrează în domeniul de cercetare și reflecție teologică specific Teologiei Morale, dar, în același timp, mai ales partea a doua, se deschide în mod creator și edificator spre o zonă de cercetare recentă, numită Bioetică.

Pentru a-și argumenta ideile principale ale tezei, autorul a folosit o bibliografie bogată și diversă, cuprinzând lucrări de referință pentru tema abordată, atât din domeniul Teologiei Morale, cât și din domeniul Bioeticii contemporane. Utilizarea inspirată a numeroaselor note de subsol în iconomia generală a lucrării dovedește o pregătire teologică deosebită, precum și competențele reale ale autorului pentru cercetarea interdisciplinară. Spre exemplu, cunoașterea exigențelor filologiei clasice de către autor a fost valorificată în traducerea textelor patristice necesare pentru a-și argumenta opiniile formate pe parcursul cercetării doctorale.

Tema lucrării, așa cum este menționată și tratată, nu se regăsește în literatura contemporană de specialitate. De aceea, actualitatea ei este evidentă, având în vedere modul în care este privit embrionul uman în general, și copilul nenăscut în special, în tratatele de Bioetică seculară și în codurile juridice, mai ales în țările dezvoltate tehnologic, unde embrionii pot fi „creați” în laborator, adică în afara uterului

matern. Această posibilitate tehnică a trezit în conștiința specialiștilor din domeniul biomedical sentimentul că pot interveni asupra embrionului încă de la fecundare, în vederea eradicării unor boli incurabile sau congenitale.

Având în vedere schimbarea de paradigmă în domeniul politicilor de sănătate și provocările majore la adresa conștiinței creștine care apar în cadrul dezbaterilor publice privind identitatea embrionului uman, autorul și-a formulat ipoteza de cercetare plecând de la câteva interogații etice: „Ce valoare are viața unui embrion uman? Ce anume diferențiază un embrion de un conglomerat de celule? Putem sacrifica «popoare» de embrioni în lupta contra bolilor?” (p. 7). Evident că aceste interogații, la prima vedere retorice, au în spatele lor și câteva interogații metafizice: „Ce anume este o ființă umană? Din ce moment anume trebuie considerată ea ca atare? Pe ce criterii se poate vorbi de o eventuală schimbare de statut între zămislire și naștere?” (p. 7).

Plecând de la aceste întrebări, autorul și-a conturat următoarea ipoteză de cercetare: „Atât cât valorează etapa embrionară pentru omul contemporan, tot atât valorează și fiecare dintre celelalte etape din dezvoltarea normală a unui om: făt, nou-născut, copil, adolescent, adult, vârstnic și, în final, om aflat în fața morții” (p. 9).

Pentru a-și argumenta ipoteza de cercetare, domnul Cernat și-a propus să atingă două obiective principale:

a) alcătuirea unui nucleu de argumente biblice și patristice care să susțină identitatea umană a embrionului din primul moment al zămislirii lui;

b) deschiderea unui dialog dintre Teologia Morală și Bioetica seculară, un dialog din care să se observe „importanța teologului în cetate”, cel puțin în „cetatea românească” (p. 9).

Lucrarea are un caracter interdisciplinar și, ca urmare, metodele de cercetare folosite sunt specifice Teologiei sistematice în general, și Teologiei Morale în special: metoda istorico-critică, metoda descriptivă, metoda analizei comparative și, cu precădere, metoda hermeneutică, specifică teologiei patristice. În același timp, metoda filologică este folosită pentru a surprinde nuanțele textelor grecești și latinești în ceea ce privește limbajul creștin constituit în jurul problematicii ce ține de antropologia prenatală.

Prima parte a tezei, intitulată „Embrionul uman din perspectivă teologică”, cuprinde cinci capitole în care autorul definește Omul ca ființă teologică, adică orientată ființial spre Dumnezeu din momentul zămislirii, apoi, pe baza acestui fundament teologic al Revelației iudeo-creștine, se analizează, cu competență și acribie, problematica embrionului uman în zorii creștinismului și întemeierea unei reflecții creștine cu privire la embrionul uman. Această reflecție s-a născut ca răspuns al teologilor creștini la influențele celor trei provocări filosofice majore ce se refereau la embrionul uman, și anume: provocarea platoniciană, provocarea stoică și provocarea aristotelică.

În contextul acestei prime părți a lucrării, apreciem modul pertinent în care autorul și-a valorificat competențele filologice și teologice, pe de o parte, și sensibilitatea sa liturgică și sacramentală, pe de altă parte, incluzând în demersul analizei și argumentării ipotezei de cercetare și conștiința canonică a Bisericii și reflectarea ei în tradiția liturgică. „Întemeierea unei reflecții creștine cu privire la embrionul uman” este titlul capitolului central al acestei părți, care reprezintă și secțiunea cea mai elaborată și profundă a lucrării. Capitolul demonstrează cum ideile specifice platonismului, stoicismului și aristotelismului și-au pus amprenta asupra unor gânditori precum Origen, Tertulian, Diodor din Tars ori Teodoret al Cirului.

În gândirea răsăriteană, problematica embrionului se articulează în jurul discuțiilor privind unitatea compusului uman și a momentului însuflețirii, în acest sens fiind aduse în discuție reflecțiile lui Metodiu de Olimp, ale Părinților Capadocieni și ale Sfântului Maxim Mărturisitorul. Pentru cel din urmă, modul în care Iisus Hristos a asumat și a unit în Ipostasul Său cele două naturi (umană și divină) este emblematic pentru felul în care trebuie înțeles raportul și unirea dintre suflet și trup în embrionul uman. Din această perspectivă, datorită reflecțiilor sale teologice, Sfântul Maxim a devenit o autoritate incontestabilă în Răsărit în ceea ce privește statutul embrionului și însuflețirea lui la concepție. Din această întâlnire a învățaturii creștine cu teoriile științifice și filosofice ale vremii se profilează cinci argumente care recunosc identitatea umană a embrionului încă de la zămislire: argumentul moral, argumentul antropologico-filosofic, argumentul creaționist, argumentul teologic și argumentul hristologic.

Partea a doua a lucrării, intitulată „Embrionul uman din perspectivă bioetică”, cuprinde patru capitole și reprezintă o evaluare critică a modului în care bioetica seculară tratează identitatea și statutul embrionului uman. Aici este schițat profilul omului bioetic și sunt prezentate cele mai importante provocări ale societății tehnologizate. Autorul evidențiază faptul că omul bioetic experimentează o supralicitare morală (p. 199), datorată realității că evoluția tehnico-științifică aduce ființa umană în fața unor situații la care aceasta din urmă pare să nu aibă răspunsuri viabile moral. Supralicitarea morală este însoțită de principiul pantei alunecoase, care face ca anumite acțiuni minore să capete amploare prin repetiție și obișnuință. Ceea ce se profilează la orizont este, potrivit autorului, o schimbare a paradigmei morale, ce are drept cauză evacuarea lui Dumnezeu din discursul despre om, o adevărată „nenorocire spirituală” (p. 204). În consecință, omul bioetic speră ca toate problemele vieții lui să poată fi rezolvate tehnic și științific, însă, din punct de vedere teologic, folosirea fără discernământ a spiritului științific trebuie reconsiderată (p. 207).

Ultimul capitol, „Spre o Bioetică a Vieții: contribuția teologiei ortodoxe contemporane la creionarea identității embrionului uman”, se dorește a fi concluzia acestei a doua secțiuni, unde autorul s-a concentrat asupra potențialului edificator și inspirator al Teologiei Morale Ortodoxe în dialogul său cu Bioetica medicală, având ca scop final recunoașterea și apărarea identității umane a embrionului sau, cu alte cuvinte, a copilului nenăscut, încă din momentul zămislirii sale.

Concepută în două mari părți, ca un diptic, teza de doctorat a domnului Cernat Petru reușește să probeze că Teologia Morală Ortodoxă are toate datele pentru a scoate dezbateră contemporană din impasul abordărilor reduționiste, bio-psiho-sociale și juridice, în care pluralismul valorilor și interpretărilor face practic imposibil orice coerență, cu excepția celei stabilite pur și simplu prin decizie politică, oferind o viziune întregitoare, care ține cont de toate dimensiunile vieții recunoscute secular (biologică, psihologică, socială și politică), dar pe care le unește în dimensiunea spirituală, mai precis în iubirea necondiționată față de Creator și față de toate făpturile Sale, începând cu cea mai fragedă și mai vulnerabilă dintre acestea, care este ființa umană în etapa embrionară.

Privită din punct de vedere metodologic și al formei, lucrarea este remarcabilă prin organizarea proiectului, literatura consultată, cursivitatea exprimării, coerența ideilor, logica argumentelor, ca și prin perspectivele deschise. Și în ansamblu și în detaliu, proiectarea și redactarea ei este convingătoare, ceea ce o face de mare interes și cu o relevanță aparte nu doar pentru teologia academică ortodoxă, ci și pentru viața pastorală și misionară a Bisericii.

Siguranța și acuratețea cu care autorul recurge la teologia biblică și cea patristică, la datele embriologiei contemporane și la dezbaterile bioetice actuale demonstrează atât pregătirea sa teologică și filologică, cât și apetența pentru cunoașterea conținuturilor științifice, fapt ce îl recomandă ca un tânăr cercetător care, în viitor, va putea contribui în mod substanțial la dezvoltarea cercetării interdisciplinare în domeniul Teologiei Morale.

Pr. prof. univ. dr. hab. Gheorghe Popa
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași

INTRODUCERE

În orice epocă istorică omul a fost însoțit de „fascinația originilor”. Întrebările „de unde vin?”, „când încep să exist?” sau „încotro mă îndrept?” au făcut parte întotdeauna din căutările, uneori fără răspuns, ale geniului uman. Ca toate perioadele istorice și secolul al XXI-lea are propriile încercări de a întâmpina aceste întrebări. Aceste încercări sunt îmbibate, nu se putea altfel, de rezultatele progresului tehnologic. Poate cea mai mare ispită în care poate cădea omul recent este să creadă că orice întrebare sau provocare are o soluție tehnică și poate fi escaladată fără a lăsa vreo urmă de enigmatic.

Embrionul uman este un asemenea purtător al enigmei originilor. El se află în centrul dezbatelor contemporane mai ales de când tehnicile de fertilizare *in vitro* permit crearea de embrioni în laboratoare, deci în afara uterului matern. Această posibilitate tehnică formidabilă i-a permis omului să acționeze asupra embrionilor încă de la fecundare, iar aici amintim tehnicile de editare genetică care speră să contribuie la eradicarea unor boli incurabile. Trebuie să notăm schimbarea de paradigmă: din purtător al enigmei începutului vieții, embrionul devine apanajul politicilor de sănătate publică și speranța umanității în lupta unor boli precum cancerul sau diferite boli congenitale. Întrebările care se ridică arată impasul moral contemporan: Ce valoare are viața unui embrion uman? Are valoarea unei ființe umane, a unei persoane umane? Are valoarea unei aglomerări oarecare de celule? Ce anume diferențiază un embrion de un conglomerat de celule? Putem sacrifica „popoare” de embrioni în lupta contra bolilor?

În spatele acestor întrebări se profilează altele: Ce anume este o ființă umană? Din ce moment anume trebuie considerată ea ca atare?

Pe ce criterii se poate vorbi de o eventuală schimbare de statut între zămislire și naștere?

Deși sunt întrebări actuale, a căror acuitate contemporană este de la sine înțeleasă, o incursiune în zorii creștinismului ne va releva faptul că agenda morală și intelectuală a epocii cuprindea aceleași întrebări. În acea epocă se cugeta la asemenea întrebări deja de șase secole, ceea ce înseamnă că reflecția asupra embrionului are cel puțin 2600 de ani. Această constatare poate „zgâria” vanitatea omului recent, preocupat să deconstruiască și să redefiniească totul, care crede despre sine că deține cu adevărat toate datele problemei, iar trecutul nu-i mai poate spune nimic impresionant. De aceea, credem că merită osteneala unui drum înapoi, care să ne arate cum întâmpinau primii creștini aceste întrebări, seculare deja pe vremea lor, și să ne întrebăm în ce măsură creștinismul a dat răspunsuri specifice, precum și dacă aceste răspunsuri ne pot ajuta în dezbateră contemporană.

În teologia creștină se vorbește de momentul însuflețirii embrionului, moment după care umanitatea deplină a embrionului nu mai este pusă la îndoială. Prezența unui suflet rațional creat de Dumnezeu face din embrion o individualitate umană, numai că această prezență a fost văzută când la zămislire (însuflețire imediată), când la formare, adică la 40 de zile de la zămislire (însuflețire ulterioară sau progresivă).

O reverberație contemporană a acestei situații este momentul în care experimentul pe embrion devine ilicit (până în mai 2021 era recunoscută internațional limita de 14 zile, care de atunci a început să fie chestionată). O altă replică în contemporaneitate este discuția despre pre-embriion și despre etapa formării liniei primitive: aici se invocă întrebarea din ce moment nu mai este același, din ce moment există o schimbare, un salt calitativ. Cât despre sufletul prezent încă la concepție, un semn al acestei prezențe poate fi garnitura genetică diploidă a zigotului?

Specificul antropologiei creștine este legat de insistența pe unitatea compusului uman (suflet rațional și trup), susținută și întărită de Întruparea Fiului lui Dumnezeu și dogma Învierii. Cu alte cuvinte, un creștin nu poate vedea în embrion un simplu conglomerat de celule. Chiar dacă manifestarea sufletului nu este evidentă, întregul omenesc pornește pe calea dezvoltării biologice și asemănării cu Dumnezeu

încă de la zămislire, de aceea embrionul este prețios și i se cuvine considerație.

Motivația alegerii temei și obiectivele propuse

Tema de cercetare „Identitatea embrionului uman din perspectivă teologică și bioetică” a fost aleasă din dorința de a descifra un cadru de dialog între teologie, filosofie și lumea științelor cu privire la „cartea de identitate” a embrionului uman. Istoria creștină ne dovedește că a existat întotdeauna un dialog constant, uneori chiar aprins, între Revelație și știința profană care, în epoca de început a creștinismului, era reprezentată de filosofie. Credem că și astăzi din acest dialog se poate ivi o reflecție propriu-zis creștină care, analizând datele științei, întemeiază, pe Sfânta Scriptură și teologia patristică, o reflecție propriu-zis teologică.

De o întâlnire personală cu un asemenea posibil cadru am avut onoarea să beneficiaz la un curs de bioetică din cadrul masteratului de *Misiune și slujire pastorală*, pe care l-am urmat între anii 2015-2017. Atunci când discuția a ajuns cu problematizarea la statutul embrionului uman și la explicarea stadiilor embrionare de dezvoltare umană, domnul profesor Sebastian Moldovan a îmbrăcat „haina” interdisciplinarității și ne-a purtat intelectual prin recente progrese științifice, dar și prin antropologia fascinantă și extrem de actuală a Sfântului Maxim Mărturisitorul. Rezultatul în plan personal a fost dorința de a „mâna mai la adânc” (cf. Lc. 5, 4) în această problematică, care s-a concretizat inițial printr-o firavă lucrare de seminar despre statutul embrionului uman. În aceeași perioadă a studiilor masterale, un unchi și o mătușă au fost binecuvântați cu doi gemeni prin fertilizare *in vitro*, ocazie cu care am problematizat asupra unei eventuale opinii a Bisericii despre această tehnică și despre soarta embrionilor congelați.

Frământările intelectuale, morale, dar și cele de ordin practic (cum ar fi cazul unor familii sterile care au ocazia de a avea copii doar prin FIV) își pot găsi alinare, liniștire și călăuzire sub streășina Bisericii, care propune o viziune coerentă și nobilă despre viața prenatală prin învățătura ei dogmatică și morală, o învățatură care poate fi interpretată

ca o ancoră în marea învolburată a suprasolicitării morale și a progresului tehnologic fără discernământ.

Ipoteza de la care plecăm în cercetarea identității embrionului uman este următoarea: atât cât valorează etapa embrionară pentru omul contemporan, tot atât valorează și fiecare dintre celelalte etape din dezvoltarea normală a unui om (embrion, făt, nou-născut, sugar, copil mic, copil mare, adolescent, adult tânăr, adult matur, vârstnic, om aflat în fața morții). Aici ne vine în ajutor metafora lanțului. Imaginea lanțului ca întreg reprezintă viața umană de la concepție până la moarte. Fiecare verigă a acestui lanț este desemnată de fiecare etapă a dezvoltării umane evidențiată mai sus. Știm că atâta putere are un lanț câtă putere de rezistență are cea mai vulnerabilă verigă a sa; degeaba toate celelalte verigi ale sale sunt foarte puternice, dacă una este pe cale să cedeze. La fel și cu „lanțul uman”: atâta valoare are viața umană ca întreg, cât valorează cea mai plăpândă verigă a sa. Și aici ne vine re-
pede în minte așa numitul „avort postnatal” care arată că, pentru o societate care nu vede embrionul ca o ființă umană cu drepturi depline, infanticidul sau uciderea nou-născuților (chiar și numai a celor cu grave boli congenitale) devine o atitudine etică demnă de luat în calcul.

Lucrarea de față are ca prim scop alcătuirea unui nucleu de argumente ale Sfintei Tradiții ce demonstrează identitatea umană din prima clipă a zămislirii embrionului. Spre aceste argumente ne mișcăm pornind de la un act de credință: credem că Dumnezeu creează un suflet nou odată cu actul zămislirii unui trup nou din trupurile celor doi părinți, instituind o relație personală cu noua ființă umană proaspăt chemată la existență. Dumnezeu inițiază această relație de iubire, iar viața ipostasului uman (persoanei) constituie un constant răspuns-iubire (uneori chiar în negativ) la chemarea lui Dumnezeu.

Un scop secundar este cel de a sublinia importanța dialogului teologiei cu lumea științelor exacte, un dialog din care să se observe importanța teologului în cetate, cel puțin în „cetatea românească”. Dialogul acesta este constitutiv teologiei creștine din orice perioadă istorică, este o datorie a teologului, iar atunci când acest dialog devine „asimptomatic”, imediat îi este chestionată teologiei menirea și locul între disciplinele de cunoaștere ale cetății. De aceea, lucrarea de față se dorește a se alătura eforturilor depuse deja de teologii și bioeticienii

ortodocși români de a scoate din faza „asimptomatică” acest dialog și a-l face fertil și relevant societății în care trăim.

Dintre obiectivele generale ale tezei amintim:

1) Întărirea contururilor profilului bioeticii ortodoxe contemporane românești atât prin discursul interdisciplinar și critic, cât și prin concluziile tezei de cercetare.

2) Evidențierea antropologiei ortodoxe în dialogul cu științele despre demnitatea embrionului uman din primul moment al existenței sale.

3) Promovarea limbajului edificator al discursului Teologie Morale despre om și vocația sa morală.

4) Analiza critică a obiecțiilor ce se pot aduce împotriva statutului de persoană al embrionului uman.

5) Aportul științific al eticii ortodoxe și reflectarea perspectivelor de adâncime intelectuală și duhovnicească în discursul bioetic contemporan. În acest sens se va supune atenției contribuția la conturarea unei viziuni coerente despre identitatea embrionului uman a teologilor contemporani ortodocși de anvergură: Dumitru Stăniloae, John Breck, Jean-Claude Larchet, Olivier Clément, Sebastian Moldovan.

Metodologia cercetării

Niciun autor creștin nu a alcătuit un tratat de sine stătător despre identitatea embrionului uman, ci a ajuns la această problemă pornind de la altele: învierea trupului, Întruparea Fiului lui Dumnezeu, hristologia, învățătura despre transmiterea păcatului strămoșesc, botezul copiilor, relația trup-suflet în iconomia mântuirii, originea sufletului. Problema nu este, așadar, niciodată abordată pentru ea însăși, ci la întrebarea despre statutul embrionului se ajunge pornind de la alte chestiuni. Numai că atunci când reflecția despre embrionul uman se cere adâncită, apar mai multe mărturii ale lui Origen, Sfântul Grigorie de Nyssa sau Fericitul Augustin, care se plâng de dificultatea pe care o resimt în a-și face o opinie corectă: fiind una din cele mai dificile probleme, ei sunt nevoiți să meargă tatonând și, cum nu găsesc foarte multe detalii în Sfânta Scriptură, vor folosi toate instrumentele

intelectuale ale epocii lor. Abia Sfântul Maxim Mărturisitorul va reuși să dea o expresie teologică finală mulțumitoare a acestei provocări.

Din acest motiv, *metoda hermeneutică* și *metoda exegetică* sunt indispensabile demersului nostru. Metoda hermeneutică este o metodă folosită de la început în reflecția teologică. Prima regulă hermeneutică pe care s-a întemeiat gândirea creștină o găsim formulată la Sfântul Pavel: Dumnezeu este „Cel ce ne-a învrednicit să fim slujitori ai Noului Testament, nu ai literei, ci ai duhului; pentru că litera ucide, iar duhul face viu” (II Cor. 3, 6). Aceasta a dus la formularea a două sensuri fundamentale în creștinismul primar: un sens literal, istoric, gramatical și un sens duhovnicesc, tăinuit în literă și descoperit printr-o înțelegere spirituală a textelor. Acceptarea acestor două sensuri a dus la interpretarea alegorică a textelor biblice (în special cele ale Vechiului Testament) și adaptarea lor la lumea păgână. În același fel, cercetarea de față încearcă să exprime, să traducă, să interpreteze elementele de antropologie prenatală propuse de Sfânta Scriptură, scrierile Părinților Bisericii, analizând și descoperirile inedite din cadrul embriologiei și a disciplinelor conexe, pentru a-l ajuta pe omul contemporan să înțeleagă implicațiile lor.

Metoda exegetică se remarcă în alcătuirea primului capitol al tezei, unde sunt interpretate textele despre om din primele cinci capitole ale Genezei și textele despre viața prenatală și avort din Sfânta Scriptură.

Metoda filologică este poate cea mai uzitată metodă în prima parte a lucrării („Embrionul uman din perspectivă teologică”). Lucrul acesta se datorează recurgerii la textul original atât în ceea ce privește scriitorii de limbă greacă, cât și cei de limbă latină. Fără o înțelegere atentă a structurilor sintactice și semantice a limbilor clasice, exploatate la maxim de autorii avuți în vedere, ar fi fost foarte dificil să remarcăm anumite subtilități pe care traducerea în limbile moderne ale acestor texte nu le pot pune în valoare, subtilități atât de importante în înțelegerea mesajului și relației dintre diferiți Părinți ai Bisericii. De aceea, în desfășurarea cercetării ne-am ajutat de mai multe dicționare etimologice și biblice, de gramatici, de diferite ediții critice ale textelor patristice, cât și de traduceri moderne deja existente. Acolo unde am simțit nevoia, am operat diferite modificări în traduceri existente, lucru menționat în nota de subsol aferentă. Atunci când traducerea ne aparține în integralitate, referința bibliografică cuprinde doar textul original,

fără nicio altă mențiune. Când am considerat deosebit de important un anumit text în susținerea unui punct de vedere, pe lângă traducerea în limba română, am adăugat și textul în original, uneori în notă, alteori chiar în corpul de text.

Metoda comparativă este o metodă specifică abordării interdisciplinare. Lucrarea de față propune un dialog între Morala creștină și Bioetică, iar pentru îndeplinirea acestui scop se folosește de această metodă, care ajută la identificarea punctelor de convergență între cele două discipline, alături de evidențierea elementelor specifice fiecărei discipline în parte. Abordarea comparativă își relevă importanța în construirea unui discurs coerent și articulat în contextul social și intelectual al lumii de astăzi. Această metodă este folosită cu proeminență în alcătuirea capitolelor al VIII-lea și al IX-lea. De asemenea, metoda comparativă este folosită și în capitolul al III-lea pentru a arăta evoluția diferită, dar nu neapărat divergentă, a Răsăritului și a Apusului, cu privire la problematica embrionului uman.

Metoda descriptivă este folosită în alcătuirea capitolului al VII-lea, capitol care încearcă să prezinte datele embriologice cele mai importante care structurează viața intrauterină în primele sale opt săptămâni de dezvoltare. În acest sens, și pentru a mai ameliora din o eventuală acuză de „neavenire” și etichetare ca „impostor”, neavând studii certificate în zona medicală, am făcut apel la cele mai recente ediții ale manualelor de embriologie și biologie a dezvoltării recunoscute la nivel internațional, precum și la articolele din revistele de specialitate care acoperă perioada 2000-2020. Sigur că nu am absolutizat acest interval de timp și am făcut referire și la cercetări de dinainte de anii 2000, care au stat la baza celor mai recente. În acest sens, am folosit platforma online PubMed și baza de date MeSH (Medical Subject Headings), care indexează citările în PubMed și relaționează termenii cheie căutați cu cele mai relevante articole pe subiectul respectiv. Un alt filtru aplicat căutărilor de pe PubMed a fost cel al meta-analizei (meta-analysis) și al sintezei sistematice (systematic review), fiind selectate cu preponderență doar articolele de tip meta-analiză, sinteză sau sinteză sistematică cu referire la stadiile embrionare de dezvoltare (zigot, morulă, blastocist, embrion implantat) și la cele mai importante procese biologice corelate (gametogeneza, fertilizarea, clivarea, gastrulația).

Este demn de precizat faptul că nicio metodă de cercetare nu este suficientă în sine, ci este nevoie de o propunere complementară a lor, așa încât cadrul creionat să fie unul cât mai clar și elegant structurat.

Stadiul cercetărilor

Embrionul uman ocupă un loc central în dezbaterile etice ale societății de astăzi, un punct de cotitură reprezentându-l cazul *Roe vs. Wade* din anul 1973, când Curtea Supremă a Statelor Unite a legalizat avortul până în al treilea trimestru de sarcină, ulterior luându-se drept criteriu viabilitatea fătului. De secole, dreptul fătului la viață, atât înainte, cât și după naștere, părea un fapt câștigat, oricum ar fi stat realitățile concrete: nu e nevoie să ne gândim în acest sens decât la jurământul lui Hipocrate depus de toți medicii, care prin el se angajează să nu provoace avort. Un alt punct de cotitură îl reprezintă anul 1978, când se naștea primul copil conceput cu ajutorul FIV în Marea Britanie, numit Louise Brown.

În contextul FIV s-a ivit posibilitatea cercetării pe embrionii uman, cercetare care a impus o reglementare legală. Lucrul acesta, de pildă, l-a făcut în 1984 guvernul britanic prin așa-numitul „Warnock Report”, care, în capitolul „Human Embryos and Research”, propune ca embrionului aflat în primele stadii de dezvoltare să nu i se acorde un respect absolut, ca în cazul unui copil sau adult, deoarece este o simplă colecție de celule care, dacă nu se implantează în uterul mamei, nu are potențial de dezvoltare, deci nu poate fi considerat o potențială persoană. Recunoscând că este totuși greu ca cercetătorii să răspundă incontestabil și direct la problema statutului de persoană al embrionului, scopul raportului a fost încercarea de a contura o modalitate adecvată de a ne raporta la embrionul uman („how it is right to treat the human embryo”). Punctul culminant îl reprezintă stabilirea de către cercetători că linia primitivă este primul semn care marchează începutul dezvoltării individuale a embrionului. Consecințele acestui fapt sunt: până în ziua a 15-a, embrionul nu poate fi considerat un individ uman, deci sunt permise cercetările pe el până în ziua a 14-a inclusiv (cu respectarea unui anumit cadru legal), iar cercetarea dincolo de această limită poate fi clasată ca „infracțiune” („criminal offence”).

Cercetarea pe embrioni a permis ca în anul 2018 un medic chinez și echipa lui să poată edita genetic doi gemeni obținuți prin FIV, al căror tată era HIV pozitiv. Medicul a reușit să provoace o deleție de 32 de perechi de baze într-o genă numită CCR5, care se găsește pe cromozomul 3, genă care este un fel de „poartă de intrare” a virusului HIV în organismul uman. Astfel, gemenele s-au născut fără vulnerabilitate în fața virusului HIV.

Cea mai recentă informație despre cercetarea pe embrioni vine de la sfârșitul lunii mai a anului 2021, când International Society for Stem Cell Research (ISSCR) a declarat că relaxează această faimoasă limită, cunoscută sub numele de „regula de 14 zile”. În loc să o înlocuiască sau să extindă limita, ISSCR sugerează acum că studiile care propun creșterea în laborator a embrionilor umani peste limita de două săptămâni să fie luate în considerare de la caz la caz și să fie supuse mai multor faze de revizuire pentru a determina în ce moment experimentele trebuie oprite. Acest scurt periplu ne arată că statutul embrionului uman a fost mereu și mereu reevaluat, iar noi, oamenii recenți, suntem departe de a găsi o soluție stabilă cu privire la provocările morale corelate.

Un punct de stabilitate îl poate oferi Sfânta Tradiție, care nu a fost ocolită de asemenea interogări morale. Creștinismul s-a născut în mediul iudaic și a crescut în cel elenistic. Una din temeale asupra căreia cele două culturi se contrazic este tocmai natura omului. Grecii erau recunoscuți ca dualiști, pentru ei sufletul și trupul fiind două entități diferite, unite din întâmplare. Evreii erau recunoscuți ca moniști, cu alte cuvinte pentru ei omul era un întreg. Statutul embrionului sau, mai precis, însuflețirea sa devine un loc al opoziției între cele două culturi.

Acest dialog al creștinismului cu reprezentanții culturii grecești (filosofi și medici) și iudaice este descris în mod admirabil de Marie-Hélène Congourdeau, între 1981-2012 cercetător specializat pe istoria religioasă și medicală bizantină în cadrul Centrului Național de Cercetare Științifică al Franței (CNRS), în monumentală lucrare *L'embryon et son âme dans les sources grecques (VIe siècle av. J.-C. – Ve siècle apr. J.-C.)*, (Monographies, 26) Paris, Collège de France – CNRS, Centre de Recherches d'Histoire et Civilisation de Byzance, 2007 – *Embrionul și sufletul lui la sfinții Părinți și în izvoarele filozofice și medicale grecești*

(secolele VI î.Hr. – V d.Hr.), traducere în limba română de Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2014. Ea subliniază că problema embrionului în reflecția creștină nu interferează niciodată cu cea a avortului. Refuzul avortului în textele creștine este absolut, oricare ar fi teoria adoptată cu privire la statutul embrionului, și aceasta este una din trăsăturile care disting morala creștină în raport cu alte morale ale epocii respective. În același timp, creștinii nu pun problema embrionului în sine, ci ajung la ea plecând de la alte problematice, cum ar fi învierea (care îi face să se opună reîncarnării) sau valoarea trupului în iconomia mântuirii, Întruparea Fiului lui Dumnezeu sau soteriologia (modul de transmitere a urmărilor păcatului strămoșesc). Problema nu este, așadar, niciodată abordată pentru ea însăși, ci la întrebările despre embrion se ajunge plecând de la alte tematici. Congourdeau a scris și un articol separat, dedicat aportului Sfântului Maxim Mărturisitorul la problematica embrionului: „L’animation de l’embryon humain chez Maxime le Confesseur”, *Nouvelle Revue Théologique*, 1989.

Un alt autor care a fost preocupat de statutul embrionului uman din punct de vedere creștin este teologul ortodox Jean-Claude Larchet, care abordează tema în lucrarea *Pour une éthique de la procréation. Éléments d’anthropologie patristique*, Les Editions du Cerf, Paris, 1998 (*Etica procreației în învățătura Sfinților Părinți*, traducere în românește de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2003). Spre deosebire de Congourdeau, Larchet explică mai detaliat destinul postum al embrionului (de exemplu, în cazul unei pierderi de sarcină) și diferența dintre reflecția Părinților latini și cea a Părinților răsăriteni cu privire la acest aspect.

Stadiul cercetărilor în domeniu este completat de activitatea rodnică a regretatului medic și profesor Herman Tristram Engelhardt jr., convertit la Ortodoxie. Cea mai cunoscută lucrare a sa rămâne monumentală *The Foundations of Christian Bioethics*, Swets & Zeitlinger Publishers, Lisse, 2000 (*Fundamentele bioeticii creștine*, traducere în limba română de Mihail Neamțu, Cezar Login și diac. Ioan I. Ică jr., prezentare de Sebastian Moldovan, Editura Deisis, Sibiu, 2005). Engelhardt este cel mai bun exemplu în ceea ce privește rolul moralei creștine într-o societate secularizată, cu o bioetică secularizată, rol asupra căruia se va insista în alcătuirea cercetării de față.

Un rol important în abordarea istoriei doctrinelor despre embrionul uman îl are medicul și filosoful catolic Philippe Caspar, care propune două lucrări de referință în acest sens: *La saisie du zygote humain par l'esprit. Destin de l'ontogenèse aristotélicienne*, Éditions Lethielleux, Paris, 1987 și *Penser l'embryon d'Hippocrate à nos jours*, Editions Universitaires, Paris, 1991. Caspar reușește să demonstreze că aportul apologeților creează solul în care își are rădăcina gândirea celor mai influenți teologi în problematica embrionului uman: Sfântul Grigorie de Nyssa, Fericitul Augustin, Sfântul Maxim Mărturisitorul și Toma din Aquino. Insistența pe „principiul întregului prezent în sămânță”, principiu atât de drag apologeților creștini, este noutatea prin care acest autor se diferențiază de cercetările întreprinse de Congourdeau și Larchet. Despre acest principiu este vorba în lucrarea sa, *L'embryon au IIème siècle*, L'Harmattan, Paris, 2002.

În ceea ce privește spațiul românesc, părintele Dumitru Stăniloae rămâne referința solidă prin contribuția sa la conturarea unei antropologii ortodoxe ancorate în Sfânta Scriptură și „cugetul” Părinților. Comentariile sale excepționale făcute la *Ambigua* și *Epistolele* 12, 13, 14 și 15 ale Sfântului Maxim (traduse în PSB 81) sunt adevărate tratate de „embriologie teologică”, ce sintetizează relația inefabilă dintre sufletul rațional și trupul abia zămislit, relație instituită de Dumnezeu și rotunjită în ceea ce se numește un ipostas uman. Pe lângă aportul său la o etică a persoanei, evocăm aici chiar câteva pagini din *Chipul Nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Basilica, București, 2013 (inițial tipărită în 1987) și *Iisus Hristos, Lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Basilica, București, 2014 (inițial tipărită în 1993), în care vorbește despre contribuția părinților trupești în aducerea la ființă de către Dumnezeu a unei noi ființe umane și de faptul că trupul se resimte de lucrarea sufletului încă de la zămislire. Sufletul trebuie să fie în trup de la începutul formării trupului pentru ca trupul să aibă această complexitate specială adecvată sufletului și să ofere mediul adecvat pentru mișcarea spirituală, adică pentru gândirea și voința conștientă și liberă ale sufletului. Părintele Stăniloae evidențiază principiul insondabil pe care se fundamentează viziunea creștină despre embrionul uman: „Nu este de cugetat că Dumnezeu este absent din formarea unui om nou”.

Bioetica ortodoxă românească datorează mult preocupărilor domnului profesor Sebastian Moldovan, profesor de Teologie Morală la

Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu, care reușește să îmbine exemplar principiile morale creștine cu provocările bioetice în lucrarea sa *Eseuri de bioetică*, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2013 (inițial tipărită în 2009). În aceeași lucrare, dedică un capitol embrionului uman, capitol care se încheie cu o concluzie profundă: embrionul uman este „mai mult decât aproapele nostru”, este cea mai plăpândă verigă a lanțului uman, este un „celălalt” care trebuie iubit ca pe noi înșine. În același capitol, profesorul Moldovan vorbește despre semnificația anexelor embrionare, a totipotenței, a liniei primitive, oferind o mostră de abordare interdisciplinară, pe care o vom încerca timid și noi în partea a doua a lucrării, dedicată perspectivei bioetice. De asemenea, în articolul „«Și care este copilul meu?» Opțiuni parentale în fertilizarea in vitro și relevanța lor pentru o etică a procreației”, din *Revista Teologică*, SN, nr. 3/2019, statutul copilului nenăscut este analizat în contextul obținerii de embrioni prin FIV, ocazie cu care este subliniată schimbarea de prim plan față de procrearea naturală: „detașarea” embrionului de trupul femeii îl face nu doar mult mai vizibil, ci și mai relaționabil. Prea aproape de trupul matern pentru a nu se confunda cu acesta în context natural, embrionul *in vitro* lex *utero* devine în relație cu procreatorii un „aproape” independent de trupul matern, pentru o perioadă, și dependent doar de intenția procreatoare, etapă care se poate prelungi prin crioconservare ani întregi. Astfel, „adevăratul trup” purtător al sarcinii este, cel puțin în acest caz, proiectul parental.

Acest proiect parental trebuie să fie reprezentat de bărbatul și femeia care alcătuiesc o familie. În „prima linie” a raportării față de un embrion uman se află chiar părinții lui, iar această realitate este subliniată de părintele Ștefan Iloaie, profesor de Teologie Morală la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, în capitolul „Între naștere și moarte. Valoarea vieții umane” din *Cultura vieții. Aspecte morale în bioetică*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009. Această realitate arată că familia creștină este mediul formării conștiinței demnității umane, indiferent de etapa de dezvoltare în care se află o persoană umană, lucru admirabil subliniat și de părintele Gheorghe Popa, profesor de Teologie Morală la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iași, în lucrarea *Teologie și demnitate umană. Studii de teologie morală contextuală*, Editura Trinitas, Iași, 2003. Aceste cercetări, precum și cele ale domnului

Sebastian Moldovan au stat la baza elaborării ultimului capitol al lucrării de față.

Din vara anului 2020, bioetica românească s-a îmbogățit și cu teza de doctorat (încă nepublicată) a părintelui Cosmin Lazăr, *Homo fabricatus? Statutul embrionului uman din perspectivă ortodoxă, în contextul biotehnologiilor contemporane*, elaborată sub îndrumarea Prof. Univ. Dr. Daniel Munteanu, în cadrul Școlii Doctorale a Facultății de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia. Din rezumatul tezei reiese faptul că părintele Cosmin evaluează ortodox fertilizarea *in vitro*, vorbind și de pozițiile Bisericii Romano-Catolice și de cele ale cultelor protestante. Un punct forte al tezei menționate este prezentarea statutului embrionului uman conform documentelor oficiale ale Bisericii Ortodoxe (Greacă, Rusă, Română și cea din SUA, precum și poziția Sinodului Panortodox din Creta), precum și viziunea unor bioeticieni ortodocși contemporani precum Stanley Harakas, John Breck și Jean Boboc. Cercetarea noastră se dorește a fi complementară cu cea a părintelui Cosmin Lazăr, de aceea nu vom pune accent asupra documentelor oficiale ale Bisericii Ortodoxe, nici asupra contribuției celor doi autori, Stanley Harakas și Jean Boboc, o contribuție evidențiată mulțumitor de părintele Cosmin.

Originalitatea lucrării noastre o reprezintă sinteza celor cinci argumente ale Tradiției creștine, care pot fi considerate un scut protector al identității umane a embrionului, și în propunerea unui „statut spiritual” care arată că în niciun stadiu al său omul nu este o mașină automată, absurdă și fără sens, ci un mister unic, plin de înțelesuri și simțiri nesfârșite, având o pecete proprie lui și o legătură spirituală tainică cu Dumnezeu.

Structura tezei

Prin structura ei, teza urmărește o expunere sistematică a argumentelor Tradiției creștine cu privire la identitatea embrionului uman, fapt ce include perspectiva biblică, patristică, canonică și liturgică a Bisericii Ortodoxe. De asemenea, creionarea chipului omului bioetic și prezentarea identității embrionului din punct de vedere bioetic vorbesc despre cum se prezintă partenerul de dialog al teologiei și pârgurile prin care acest dialog se poate realiza. Lucrarea este structurată

în două mari secțiuni, „Embrionul uman din perspectivă teologică” și „Embrionul uman din perspectivă bioetică”, însumând nouă capitole, fiecare conținând mai multe subcapitole. Pentru a facilita înțelegerea legăturii dintre capitole, vom face o scurtă prezentare a fiecăruia dintre ele.

Primul capitol are scopul de a familiariza cititorul cu perspectiva teologică asupra antropologiei, o perspectivă care se hrănește constant din textul scripturistic. Astfel, primele cinci capitole ale cărții *Geneza* relevă importanța dublului trinom: Adam, parte bărbătească și parte femeiască; Adam, mire și mireasă. Acest dublu trinom are rol în prezentarea omului ca ființă personală. În prezența lui Dumnezeu, prezența omului se personalizează, adică se inițiază un proces de actualizare a puterilor personale și de autocunoaștere ale lui Adam, proces care trece prin numirea animalelor, recunoașterea vocației femeii, alterarea raportului bărbat-femeie în urma ispitirii de către șarpe, numirea femeii ca Eva și apariția descendenților. Întâlnirea cu o a treia persoană (fiul său, Set) îl va face pe Adam să evalueze mai clar specificul propriului sine, având în vedere faptul că acum are în fața lui doi de „tu”, soția sa și fiul său, de fiecare legându-l o relație unică și distinctă.

Apoi sunt analizate textele scripturistice care vorbesc despre viața intrauterină (texte care vor sta la baza diferitelor interpretări ale autorilor creștini cu privire la momentul însuflețirii embrionului) și cum pot fi receptate într-o manifestare a vocației morale a omului pe trei dimensiuni: împărătească, sacerdotală și profetică.

Capitolul al doilea încearcă să răspundă la întrebarea: Cum s-a pus în zorii creștinismului problema embrionului uman? În elaborarea răspunsului se va ține cont că în discursul creștin aveau să pătrundă interogațiile vremii cu privire la statutul embrionului. Astfel, filosofii greci vor aborda tema pe trei axe: ce fel de suflet va fi recunoscut embrionului, de unde vine sufletul și când anume vine acest suflet. Primele generații de creștini vor răspunde provocărilor pe două fronturi: moral și intelectual. Până să poată răspunde filosofilor, ei se confruntă cu anumite obiceiuri ce se referă la începutul vieții și procreația (contracepție, avort, expunerea sau abandonul nou-născuților). Părinții apostolici (Didahia, Epistola lui Barnaba) iau atitudine promptă și înfierează avortul și expunerea nou-născuților (care par a fi echivalente din punctul de vedere al gravității morale), propunând o etică

a non-violenței și asociind copilul nenăscut cu un aproape vulnerabil care trebuie iubit și prețuit ca toți ceilalți membri ai comunității umane. Vulnerabilitatea nenăscutului este identică cu cea a văduvelor, săracilor, orfanilor, categorii care au nevoie de protecție specială. Abia prin apologeți (Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Athenagora Atenianul, Clement Alexandrinul și Tertulian) se pun bazele intelectuale ale statutului embrionului uman. Ei teoretizează „principiul întregului prezent în sămânță”, adică sămânța, calificată drept omogenă și informă, conține în potență diversitatea organelor și a facultăților umane.

Afirmația apologeților trebuie înțeleasă în contextul științific al vremii, context care era dat de biologia reproducerii elaborată de Aristotel. Se considera că doar bărbatul emitea sămânță, pe când femeia pune la dispoziție materia din care va fi alcătuit embrionul. Sămânța masculină era principiul activ, in-formator, pe când femeia avea rol pasiv, rol de receptacol. Când apologeții vorbesc de întreg în sămânță nu înțeleg că bărbatul emite ființe vii, ci că sămânța, odată depusă, are toate calitățile necesare de a alcătui din materia pusă la dispoziție de femeie un embrion sau o ființă vie. De aceea, Tertulian va vorbi chiar de la zămislire de prezența unui trup și a unui suflet.

Capitolul al treilea este capitolul central al primei părți. El creionează etapele care duc la forma desăvârșită a doctrinei Părinților Bisericii despre embrionul uman și sufletul lui. Capitolul debutează cu prezentarea celor trei mari provocări cu care intră în contact orice autor creștin care dorește să abordeze identitatea embrionului uman: provocarea platoniciană (care, în contact cu învățătura creștină, ia două forme principale, gnosticismul și origenismul), provocarea stoică, care recunoștea un suflu vital în embrion, provenit de la tată, suflu care la naștere se transformă în suflet uman (filosofic vorbind, Tertulian cu traducianismul lui îi urmează pe stoici) și provocarea aristotelică, care susținea prezența unui suflet abia atunci când se putea vorbi de un corp organizat, adică la 40 de zile în cazul unui embrion de sex masculin, și la 90 de zile în cazul unui embrion de sex feminin. Paradoxal, această ultimă viziune va cunoaște o confirmare în creștinism printr-o anumită lectură a Bibliei făcută de exegeții Școlii din Antiohia (Diodor al Tarsisului și Teodoret al Cirului). Din exegeza literală a pasajelor biblice din Gen. 2, 7 (crearea omului din țărână) și Ex. 21-22-23

(avortul involuntar) aceștia trag concluzia că sufletul este creat atunci când corpul are deja formă umană (întrucât a fost modelat).

Capitolul este împărțit în două direcții, una care se referă la problematica embrionului în gândirea răsăriteană, unde accentul cade pe unitatea compusului uman, iar una care se referă la gândirea apuseană, unde accentul cade în prima fază pe originea sufletului, apoi pe momentul însuflețirii. Cu toate că premisele intelectuale diferă, cele două zone de gândire evoluează diferit, nu neapărat și divergent. Excepție poate face cazul lui Toma din Aquino. Astfel, întâlnim argumentul coexistenței originare a trupului și a sufletului la Sfinții Grigorie de Nyssa și Maxim Mărturisitorul, argumentul creaționist (Dumnezeu creează în fiecare zi suflete, odată cu zămislirea) la Metodiul de Olimp, Lactanțiu, Fericitul Ieronim, Sfântul Maxim Mărturisitorul, argument care vorbește despre o implicare intimă a lui Dumnezeu în procesul procreației, argumentul teologic la Sfântul Maxim și argumentul hristologic la Sfinții Grigorie Teologul și Maxim Mărturisitorul. Argumentul teologic se referă la *logosul* preexistent în Dumnezeu care face orice lucru ceea ce este de la începutul existenței sale și la *troposul* venirii la existență a fiecărui lucru sau ființe. Argumentul hristologic vede în Hristos modelul suprem pentru om. Fiul lui Dumnezeu este și Om desăvârșit de la zămislirea sa din Fecioara Maria, asumându-Și natura umană integrală (trup și suflet rațional) în ipostasul Său dumnezeiesc. De aceea, embrionul uman este și el un întreg omenesc de la zămislirea lui. A rătăci în problematica însuflețirii embrionului înseamnă a nesocoti taina Întrupării Fiului lui Dumnezeu.

Problematica avortului este reluată în *capitolul al patrulea*, dedicat statutului embrionului în conștiința canonică a Bisericii Ortodoxe. El relevă atitudinea pastorală a Bisericii față de acest păcat canonisit ca oucidere. Viața embrionului este pusă alături de viața femeii, care de multe ori moare apelând la mijloacele avortive. Prima viață este luată în mod voluntar, iar a doua involuntar. De asemenea, este important de menționat că majoritatea canoanelor leagă avortul de uniunile ilegite (adulterine). Capitolul abordează și canoanele care vorbesc de botezul femeii însărcinate, acesta ne-răsfângându-se asupra copilului din pânțe, deoarece el este ontologic un altul, care va putea la vremea cuvenită să primească individual botezul. Oare aceasta nu înseamnă că cel nenăscut este o persoană distinctă de mama sa?

Pentru că reflecția teologică este mai caldă și mai adâncă atunci când ea urmează sau este unită simultan cu trăirea lui Dumnezeu în rugăciune și viață liturgică, *capitolul al cincilea* aduce în atenție imaginea embrionului izvorâtă din textele imnografice ale celor trei sărbători ale zămislirii din Biserica Ortodoxă: 25 martie (Buna Vestire), 9 decembrie (zămislirea Sfintei Fecioare Maria) și 23 septembrie (zămislirea Sfântului Ioan Botezătorul). Definiția antropologică, chiar cea prenatală, își găsește expresia cea mai exactă și mai deplină în lauda liturgică. Textele mărturisesc fără echivoc deplinătatea prezenței unei persoane încă de la zămislire și faptul că relaționarea personală dintre nenăscut și cei din jurul său este o realitate tainică. Perspectiva teologică se încheie cu acest capitol nu înainte de a prezenta sintetic cele cinci argumente ale Tradiției creștine care apără identitatea umană a embrionului.

Perspectiva bioetică debutează cu *al șaselea capitol*. Acesta se vrea o replică din zona bioetică la primul capitol al tezei. Omul bioetic se dorește a fi o sintagmă ce surprinde caracteristicile sau chipul acelei umanități pentru care dilemele provocate de progresele cunoașterii și abilității în biologie și medicină vor reprezenta o provocare crucială. Acest chip este creionat la intersecția mai multor trăsături: suprasolicitatea morală și schimbarea paradigmei morale, concepția nullibistă cu privire la Dumnezeu, cultură aseptică, raportare negativă față de tradiție, folosirea spiritului științific fără discernământ. Datorită progresului tehnico-științific preocupările etice sunt tot mai intense, însă fără ca înțelepciunea omului să pară a crește în ritmul provocărilor. De aceea omul bioetic ne apare a fi suprasolicitat moral și nu pare conștient de pericolul principiului pantei alunecoase. O ispită mare a omului recent este ignorarea prezenței lui Dumnezeu în creație, care, odată cu trecerea timpului, contrar așteptărilor lui, nu duce la prezența reală mai puțină a lui Dumnezeu, ci la mai puțină umanitate.

Capitolul al șaptelea este cel mai puțin original. El prezintă descriptiv discursul biologiei dezvoltării despre embrionul uman. Dezvoltarea începe odată cu fertilizarea, procesul prin care gametul masculin și gametul feminin fuzionează și dau naștere zigotului. Principalele consecințe ale fertilizării sunt: 1) refacerea numărului diploid de cromozomi, jumătate de la mamă și jumătate de la tată (astfel, zigotul conține o nouă combinație de cromozomi, lucru important pentru viabilitatea

oricărei specii); 2) stabilirea sexului noului individ (perechea de cromozomi sexuali XX arată că este vorba despre un embrion de sex feminin, iar perechea XY indică un embrion de sex masculin); 3) inițierea procesului de clivare. De asemenea, sunt evidențiate procese din stadiul de morulă, blastocist, embrion implantat, gastrulă. La sfârșitul embriogenezei (8 săptămâni), principalele aparate și sisteme sunt formate, astfel încât pot fi identificate elementele caracteristice fundamentale ale aspectului exterior al corpului. Preocupată de „cum”-ul venirii la viață și dezvoltării embrionului, embriologia nu poate răspunde la întrebarea „Cine sau ce este embrionul uman cu adevărat?”, însă datele ei pot fi folosite în creionarea unui răspuns ce vizează caracterul uman, individual și personal al lui.

Capitolul al optulea abordează tema identității embrionului din perspectiva a două probleme: problema ontologică și problema „identității în timp”. Primul subcapitol adună răspunsurile la întrebarea „Este embrionul în stadiile sale timpurii un organism biologic uman și, prin urmare, un individ uman?”, iar dacă răspunsul este negativ, se propune altă întrebare: Când devine suportul biologic al unui embrion un organism? Vom înclina spre viziunea care susține prezența unui organism uman încă de la fertilizare și vom evalua critic obiectiile ce i se pot aduce. Al doilea subcapitol abordează identitatea personală a embrionului uman. Conceptul de persoană la care ne referim este definit conform teologiei ortodoxe și este sinonim cu termenul „ipostas”, folosit în teologia patristică. Embrionul este un trup sau un organism uman individual, chiar dacă încă nedesăvârșit, din stadiul unicelular. Dacă este vorba de un organism uman viu atunci, din punct de vedere teologic, implică existența unui suflet creat de Dumnezeu la concepție. Nu putem vorbi despre un trup uman viu fără a fi însuflețit. Și fiindcă este vorba de un trup uman, mărturisim prezența unui suflet rațional, ale cărui puteri se fac cunoscute pe măsură ce alcătuirea somatică atinge un anumit grad de organizare. Deci, embrionul se dezvoltă ca om (trup și suflet rațional) și nu spre a fi om. Pe scurt, embrionul este de la început natură umană întregă (trup și suflet). Dacă este așa, atunci, fiindcă nu există natură umană neipostaziată, embrionul este un ipostas uman, adică este o rotunjire a naturii umane universale într-un întreg care are „suportul” în sine, suport susținut de harul lui Dumnezeu. Astfel, embrionul este un „cine”,

un „el”, „regizor al actelor sale” (părintele Stăniloae); este un *eu* raportat la un *tu* de aceeași natură.

Capitolul al nouălea și ultimul reprezintă concluzia părții a doua a tezei. Contribuția teologiei ortodoxe contemporane în dialogul cu bioetica seculară este sintetizată pe trei coordonate: limbajul edificator însoțit de o etică a persoanei, rolul familiei și al părinților în apărarea demnității umane a embrionului și statutul spiritual al embrionului uman. Identitatea spirituală a embrionului uman se vede în petecea unicității ce se imprimă chiar de la conceperea fiecărui om adus pe lume. Iar unicitatea care distinge pe orice om de părinți sau de sinteza lor trupească și sufletească, ca și de oricare alt om, este una cu relația unică în care se află fiecare om cu Dumnezeu. Prin ea, fiecare om se împlinește ca partener distinct al dialogului cu Dumnezeu.

Fără glas, fără înfățișare umană, fără „personalitate”, embrionul uman pare mai degrabă o „anti-persoană”. Însă prezența sa se impune numaidecât dacă este „lăsat să fie”. El este „aproapele” nostru aflat în cea mai fragilă etapă a vieții lui. Lecția pe care ne-o oferă Mântuitorul în pilda samarineanului milostiv, lecție propovăduită peren de teologia ortodoxă, este de fapt propunerea unui drum: pornim de la un „aproape” – aproape vulnerabil peste care dăm – spre care ne aplecăm cu dragoste și descoperim persoana. În logica dăruirii și întrajutorării stă descoperirea tainei persoanei.

Precizări conceptuale

Cuvântul „identitate” provine din latinescul „identitas, -atis” și are în componența lui pronumele de identitate „idem” (el însuși, același), deci se referă la faptul de a fi în fiecare moment dat un lucru determinat, identic cu sine însuși, ceea ce nu exclude existența contradicțiilor interne care determină starea de continuă schimbare și dezvoltare a lucrului respectiv. Printre sensuri, mai amintim și pe cel de ansamblu de date prin care se identifică o persoană și, în cazul gemenilor monoziгоți, prezența la urmași a acelorași seturi de gene (identitate genetică). Deși problematica identității este un apanaj al modernității, când vorbim de identitatea embrionului în Tradiția creștină

înțelegem definiția antropologică și ontologică a lui și relația lui cu Dumnezeu, relație ce structurează și atitudinea morală față de el.

În ceea ce privește cel de-al doilea termen al titlului tezei, embrion (ἔμβρυον), este un substantiv de genul neutru, care la Homer înseamnă „cel tânăr, pui, cel aflat la început” (*Odiseea*, IX, 245, traducere de E. Lovinescu, Editura Saeculum, București, 1995); apoi desemnează orice ființă nou-născută, pentru ca începând cu Hippocrate să însemne „embrion sau fetus”. Dicționarele de specialitate îl dau ca provenind din alăturarea a doi termeni, „ἐν” și „βρύω”. Cel de-al doilea termen înseamnă a se umfla, a se mări, a crește, a fi roditor, a genera (când se referă în special la plante), a abunda (când se referă la rodul pământului sau la apă), a izbucni sau a țâșni. Ca sinonime în limba română pentru embrion, pot fi folosite „vlăstar” sau „mugure”. Ideea comună tuturor sensurilor de mai sus este aceea că embrionul desemnează ceva sau pe cineva abia ivit din non-existență, având o capacitate intrinsecă extraordinară de a se dezvolta, fiind un purtător al enigmei originilor. Părinții și scriitorii creștini se referă la termen cu înțelesul de embrion, primul stadiu prenatal al unei ființe umane, folosind ca sinonime sintagma „τὸ κατὰ γαστρός” („ceea ce este în pânțece”) și termenul „τὸ κυούμενον”, cel din urmă fiind participiul prezent medio-pasiv al verbului „κυέω” care s-ar traduce prin „cel purtat în pânțece”, care a dat „κύημα” („cel de curând conceput, embrion”). În partea a doua a lucrării este folosit cu înțeles științific, desemnând în embriologie stadiul uman de la fecundare până la 8 săptămâni de dezvoltare intrauterină, după care, până la naștere, poartă denumirea de făt.

Termenul de „bioetică” este relativ recent, apărând în zona anglofonă în 1970. Este compus din două cuvinte derivate din limba greacă: „bios” care înseamnă viață și „ethos” care înseamnă datină, obicei, comportament. A fost folosit pentru prima oară de oncologul american Van Rensselaer Potter. El a utilizat rădăcina „bio” pentru a desemna cunoașterea biologică, știința sistemelor ființelor, iar „etica” pentru a desemna cunoașterea sistemului valorilor umane. Bioetica este conștiința critică a dezvoltării tehnologice, ce evaluează, în termeni de bine și de rău, acțiunile omului tehnologic. Această civilizație tehnologică este cea care, în secolul al XX-lea, a oferit posibilități de natură biomedicală complet noi, cum ar fi tehnicile de reanimare, procedurile

fecundării in vitro, transplantul de organe, dezvoltarea unor noi terapii, precum cele genice. Ne aflăm, așadar, în fața posibilității unei lumi noi sau cel puțin diferite, cu noi coordonate, noi repere și a căror probleme sau dileme necesită un alt tip de abordare. Tot Potter propunea ca bioetica să fie numită „the science of survival” (știința supraviețuirii). În același timp, Andre Hellegers (1926-1979), obstetrician și ginecolog, considera bioetica un fel de maieutică, o știință capabilă de a ralia valori prin dialogul dintre medicină, filosofie și etică. El a fost primul care a introdus termenul de „bioetică” în lumea universitară structurând în mod academic această disciplină și inserând-o apoi în domeniul științelor biomedicale, politice și în mass-media. Tot el și-a adus un aport substanțial la implementarea unei metodologii specifice a acestei discipline noi, și anume cea a interdisciplinarității.

După trei decenii și jumătate de la standardizarea termenului, în anul 2005, UNESCO a adoptat „Declarația universală asupra Bioeticii și Drepturilor Omului”, un document care enunță un ansamblu de principii bioetice aprobate de statele membre. Majoritatea acestor principii au ca domeniu de aplicare medicina, profilându-se astfel globalizarea bioeticii. Acest domeniu științific abordează trei tipuri de bioetică: „bioetica generală”, care tratează principiile și valorile autohtone ale eticii medicale prin sursele documentaristice ale bioeticii, „bioetica specială”, care analizează probleme speciale din perspectivă medicală, etică și biologică precum avortul, transplantul de organe, cercetarea pe celule stem embrionare, eutanasia, experimentele clinice etc. și „bioetica clinică sau decizională”, care analizează în mod concret aspectele practice medicale și situațiile clinice, în vederea alegerii unor principii sau criterii de evaluare ale unui caz specific.

De asemenea, bioetica este una dintre disciplinele în care dialogul dintre știință și credință este întreținut de implicarea activă a tipurilor variate de mentalitate, în funcție de valorile religioase, culturale și sociale ale fiecărei persoane. Din acest punct de vedere, se disting două modele bioetice. Acestea au ca punct de plecare dezacordurile morale evidente dintre concepția creștină, în general, și ortodoxă, în special, despre sensul, valoarea vieții și suferinței, demnitatea persoanei, și cea seculară, fundamentată pe scindarea rațiunii de credință, agendă a secularismului postmodern. Așa putem vorbi de o bioetică creștină și de o bioetică seculară. Bioetica ortodoxă subsumează toate principiile

sale descoperirii voii lui Dumnezeu în contextul tot mai diferit și variat al provocărilor progresului tehnologic, ce creează „noi situații umane”, reevaluând relațiile persoanelor implicate. Esențial vorbind, provocarea suferinței umane este punctul de la care Biserica și teologia sa pot pleca în dialogul cu bioetica.